Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ПЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 109 (10706) | 1978 чылдың май 9, вторник | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 2 кеп.

ТИИЛЕЛГЕ

Ада-чурттуң Улуг дайынынга чедип алдынган Тиилелгениң 33 чыл болган оюн совет улус болгаш ооң Чепсектиг Күштери бөгүн байырлалдыы-биле демдеглеп турар. 1945 чылдың май 9-у бистиң социалистиг Ада-чуртувустуң күчү-шыдалының болгаш тиилеттирбезиниң, совет улустуң массалыг маадырлыг чоруунуң болгаш оларның Төрөөн чуртунга, Коммунистиг партиязынга кызыгаар чок бердинген чоруунуң ыдыктыг демдээ ыылдыр кижи төрелгетенниң төөгүзүнге артып калыр.

Делегейге бооп турган бүгү дайыннарның эң аар-бергези болгаш кадыг-дошкуну болур Ада-чурт дайынынга совет улус өлүм чок маадырлыг чоруун көргүскен. Немец-фашистиг эжелекчилер боттарының улуг масштабтыг сорулгаларын чедип алыр дээш бистиң чуртувусче оор ёзу-биле халдаан. Олар чүнүң-даа мурнунда социалистиг күрүнени узуткааш, ооң девискээрин тус-тус районнарга чарарын болгаш хөй националдыг совет улустуң миллион-миллионун өлүрүп хыдааш, эртканнарын кул кылып алыр сорулганы салып турган.

Ада-чурттуң Улуг дайынының тулчуушкуннарының шелдеринге чүгле бистиң чуртувустуң эвес, а бүгү делегейниң келир үедеги салым-чолу шиитпирлеттинип турган. Совет Эвилели болгаш ооң Совет Армиязы бодунуң Тиилелгезинге кадыг-дошкун шылгалдаларны эртип турган четкен. Ол шылгалдаларны эрестии-биле тудуп эрткеш, бистиң чуртувус экономика, идеология болгаш шериг хөрээниң-даа талазы-биле социализмниң капитализмден артык күштүүн бүгү делегейге маргыш чок бадыткаан.

Тиилелгеге чедир орук хөй тулчуушкуннарны эрткен. Оларның эң шиитпирлиглери дайынның баштайгы үеэзинде кызыгаар чоогунга база Одесса, Севастополь, Киев, Москва, Ленинград болгаш Сталинград чоогунга болган тулчуушкуннар болур. Тула, Новороссийск, Керчь, Курск, Кавказ, Днепр болгаш Белоруссия дээш тулчуушкуннар база-ла төөгүлүг ужур-дузалыг. Коммунистиг партия чурттуң экономиктиг, политиктиг, шериг болгаш идеологтуг удуртулгазын каттыштырган, чуртту быжыг шериг лагери болдурган. Коммунистиг партия, Совет чазак шылгарақгай полководчуларны, шериг начальниктерин өөредип өстүрген.

ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң бүгү хевирлери Тиилелгеге боттарының төлептиг үлүг-хуузун киирген. Ылангыя чадаг шеригниң дайынчыларының, бо дайынга шиитпирлиг рольду ойнаанын демдеглээр херек. Немец-фашистиг эжелекчилерге удур демисежип турган он дайынчының сези-ле чадаг-шеригжилер турган. Тулчуушкунга киржип турган полктарның болгаш дивизияларның дайынчы туктары бистиң амгы салгалывыстың кижилеринге, Төрөөн чуртунга, чэнунга бердинген чоруктуң ыдыктыг демдээ болуп артып калган.

Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгези, фашистиг Германияны чылча шапканы, Улуг Октябрьның эгелээни революсчу чорудулганы улам дүргедеткен. Делегей харылзааларының бүгү системазынга ханы чаартылгалар болган болгаш социализмниң делегей системазы тургустунуп келген. Аңаа үндезилээш, Совет Эвилелиниң болгаш ачы-дуңма өске-даа социалистиг чурттарның бир демниг күжениишкининиң ачызында янзы-бүрү социал тургузуглуг чурттарның аразында тайбың кожа-хелбээ догуннаашкының принциви быжыккан. Социал депшилге, национал хосталга дээш шимчээшкин делегейниң бүгү булуңнарында калбарган болгаш чамдык чурттарда үре-түңнелдиг чоруун көргүзе берген.

Ындыг болзажок империалистиг бөлүктер чепсегленишкинни эңдере бүдүрүп, социал депшилге, национал хосталга болгаш тайбың дээш улустарның калбарып турар шимчээшкининге бүгү талалыг удурланып, чаа дайыннын айыылын диргелдирип турар. Бистиң партиявыс болгаш чазаавыс ол болгаш өске-даа байдалдарны өөренип көрбүшаан, чурттуң камгаланыр күчүзүн доктаамал быжыглап, тайбың-ның быжыг челенгиижи — Совет Армияны болгаш Флотту сайзырақгайжыдып турар.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев ВЛКСМ-ниң XVIII съездизинге: «Төрөөн чурттуң кызыгаары кандыг-даа болуушкундан бүзүрелдии-биле камгалаттынган. Ооң камгалалының хөрээ бүзүрелдиг холдарда турып турар» — деп чугаалаан.

Чоннуң ынакшылы-биле бүргеттинген болгаш Коммунистиг партияга удурткан бистиң Чепсектиг Күштеривистиң дайынчылары боттарының Совет Конституциядa айыттынганы — кандыг-даа эжелекчиге удур өлүмнүг согугну бээр болгаш социализмниң чаалап алыышкыннарын ыдыктыы-биле камгалаар — деп хүлээлгезин күүседиринге неззеде белен.

ССРЭ-ниң камгалал министриниң ДУЖААЛЫ

1978 чылдың май 9 | № 115 | Москва хоорай

Эштер солдаттар болгаш матростар, сержантылар болгаш старшиналар!

Эштер прапорщиктер болгаш мичманнар!

Эштер офицерлер, генералдар болгаш адмиралдар!

Армияның болгаш флоттуң хоочулнары, Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилери!

Бөгүн совет улус болгаш ооң дайынчылары, социалистиг акы-дуңма чурттарның ажылчы чоннары, депшилгелиг бүгү кижи төрелгетен фашистиг Германияны тиилээнинің 33 чыл оюн байырлалдыы-биле демдеглеп эрттирип турар.

Совет Чепсектиг Күштер Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле гитлерээн Германияга, а ооң соңда япон милитаристерге өлүмнүг согуушкунну таварыштырган, төөгүгө турбаан чижеглээр чүве чок маадырлыг чорукту кылган.

Дайын-биле кадыг-дошкун демиселге совет улус болгаш ооң маадырлыг Чепсектиг Күштери дайынның берге шылгалдазын алдарлыы-биле тудуп эрткен, бистиң Төрөөн чуртувустуң хосталгазын болгаш хамаарышпас чоруун камгалап ап, фашистиг дарладың айыылындан кижи төрелгетелиг чарын алырының хөрээнге шиитпирлиг үлүгү киргген.

Совет дайынчыларың, партизаннарның болгаш чажыт ажылдакчыларның өлүм чок маадырлыг чоруун, ажылчын аңгыының, колхозчу тараачыннарның болгаш улусчу интеллигенцияның — тиилелге дээш фронтуга болгаш тылга тулчуп турган бүгү кижилерниң маадырлыг күш-ажылын Төрөөн чурт кажан-даа утпас.

Совет кижилер үжеп ажыт чылдарның дургузунда тайбың дээрниң адаанга чурттап болгаш ажылдан келген. Бистиң күрүневис экономиктиг, политиктиг болгаш культурлуг хөгжүлде талазы-биле бүгү ёдыраарга кайгамчыктыг чедиишкиннерни чедип алган. ССРЭ-де сайзырангай социалистиг шитилелди тургускан, ооң бүгү-делегейге төөгүлүг ужур-дузалын чаа Конституцияда быжыглаан. СЭКП-ниң XXV съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга чедиишкиннинг боттандырып турар. Бүдүрүлгенин ажыктыын болгаш ажылдың шыпарын бедидер дээш, 1978 чылдың планын долдур болгаш ажыр күүседир дээш бүгү улустуң социалистиг чарыжы калбарган.

Совет Эвилели акы-дуңма социалистиг чурттар-биле кады тайбың болгаш улустарның айыыл чок чоруу дээш, делегейде дүшкүүрлүг чорукту чавырыдыкрар дээш, кижи төрелгетенни термоядролуг дайынның айыылындан чайладыр дээш идепкейлиг болгаш чайгылың чок демиселди чорудуп турар. Л. И. Брежневтиң чугааларында идип үнүрген чаа совет саналдар, чогум-na ынаар углангаН.

Ынчалаа-даа чавырыылдырышкын чорудуушкунунга бар-ла шаа-биле удурланып турар роаксыыг күштер делегейде база бар. Олар өлүмнүг чепсектиң чаа хевирлерин тургузуп, агрессия блоктарны быжыглап, чепсегленишкиннерни болгаш чепсекти кызыгаарлаар талазы-биле дуржулгаларны чедип алырынга шаптыктап турарлар.

Байдал мындыг турда, Коммунистиг партия чурттуң камгалавыр аргазын быжыглаарының хөрээнге доктаамал кичээнгейни угландырып, бистиң Чепсектиг Күштеривис оларны даандырган сорулгаларны күүседиринге эргежок чугула бүгү чүүлделлиг турарынче сагыш салып турар. ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң дайынчы болгаш политиктиг белеткелин улам мнай бедидеринге эш Л. И. Брежневтиң Сибириниң болгаш Ыраккы Чөөн чүктүң районнарынче аян-чоруунуң үеэзинде дайынчылар-биле ужуражыышкыннары улуг ужур-дузалыг боон турар.

Совет Армия болгаш Шериг-Далай Флоду акы-дуңма социалистиг чурттарның армиялары-биле дайынчы чаңгыс эп-биле эвилелдежин алган, социализмниң улуг чаалап алыышкыннарының камгалатында, тайбының болгаш улустарның айыыл чок чоруунуң хөрээнде серемчилелдии-биле турун турар.

Тиилелгенин байырлалы-биле чолбаштыр совет, Чепсектиг Күштерниң бот составынга, Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилеринге байыр чедирип тур мен.

Фашистиг Германияны тиилээнинің 33 чыл оюн демдеглээри-биле дужаарым болза:

Бөгүн, Май 9-та, чөр-черниң шагы-биле 21 шак дүрда, бистиң Төрөөн чуртувустуң пайысылалы Маадыр-хоорай Москвага, эвилелленкен республикаларның пайысылалдарынга, Маадыр-хоорайлар Ленинградка, Волгоградка, Севастопольга, Одессага, Новороссийскиге, Керчиге, Тулага, Маадыр-шивээ Брестиге, а ол шыкаш Мурманск, Свердловск, Новосибирск, Хабаровск болгаш Владивосток хоорайларга артиллериялың үжеп удаа даштаашкының кылыр.)

Бистиң Төрөөн чуртувустуң хосталгазы болгаш хамаарышпас чоруу дээш тулчуушкуннарга өлген маадырларга мөңге алдар!

Улуг совет улус болгаш ооң маадырлыг Чепсектиг Күштери делегеревиг!

Бистиң бүгү тиилелгелеривистиң хөй-аът киирикчизи болгаш ортаныжакчызы — Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы делгеревиг!

ССРЭ-ниң камгалал министри Совет Эвилелиниң Маршалы

Д. УСТИНОВ.

ЭШ Л. И. БРЕЖНЕВТИҢ МОСКВАДА ЭЭП КЕЛГЕНИ

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев ГФР-ниң Президентизи В. Шеельдиң болгаш ГФР-ниң федералдыг канцлери Г. Шмидттиң чалаанын ёзугаар Германияның Федеративтиг Республиказынга эльбашын аян-чоруун кылын чораан, майның 7-де Москвада ээп келген.

Эш Л. И. Брежнев-биле кады СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы И. А. Тихонов, даштыкы садыг министри Н. С. Патоличев, хамааты ужар чүүлдү министри Б. П. Бугаев, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының дузалакчылары А. М. Александров, А. И. Блатов, СЭКП ТК-ның Килдис эргелекчизи Л. М. Замятин, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министриниң оралакчызы А. Г. Ковалев олар база ээп келген.

Совет Эвилелиниң күрүне туктары-биле шимээн Внуково аэродромунга эш Л. И. Брежневти СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүннери Ю. В. Андропов, В. В. Гришин, А. П. Кириленко, А. Н. Косыгин, К. Т. Мазуров, А. Я. Пельше, М. А. Суслов, Д. Ф. Устинов, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүннеринге кандидаттар П. Н. Демичев, В. В. Кузнецов, Б. Н. Пономарев, М. С. Соломенцев, К. У. Черненко, СЭКП ТК-ның секретарьлары И. В. Капитонов, М. В. Зимянин, Я. П. Рябов, К. В. Русаков, СЭКП ТК-ның кежигүннери В. Ф. Мальцев, Г. С. Павлов, Н. М. Пегов, Г. Э. Цуканов, Н. А. Щелоков, СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидаттар С. К. Цвигун, Г. К. Цинев, СЭКП-ниң Төп ревизия комиссиязының кежигүннери А. С. Баркаускас биле Ю. М. Чурбанов, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министриниң бирги оралакчызы Г. М. Корниенко, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының референтизи Е. М. Самотейкин өлүр уткаан.

ГФР-ниң ССРЭ-де херектеринге түр бүзүреттирген Г. Берендонк, ГФР-ниң элчин черниң дипломаттыг ажылдакчылары база уткукчуларның аразынга турган.

(СЭТА).

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң Германияның Федеративтиг Республиказынга чорааның дугайында ДЫҢНАДЫГ

Германияның Федеративтиг Республиказының Президентизи В. Шеельдиң болгаш Германияның Федеративтиг Республиказының федералдыг канцлери Г. Шмидттиң чалаанын ёзугаар Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Чиңгине секретары, Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев 1978 чылдың май 4-тен 7-ге чедир Германияның Федеративтиг Республиказынга албан ужурунда аян-чорук кылган.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң болгаш СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыконуң Германияның Федеративтиг Республиказының Президентизи В. Шеель-биле, Германияның Федеративтиг Республиказының федералдыг канцлери Г. Шмидт-биле база федералдыг канцлериниң оралакчылы, даштыкы херектериниң федералдыг министри Г.-Д. Геншер-биле эллээн каш ужуражыышкыннары болгаш беседалары болган.

Аян-чоруктуң үеэзинде болгаан ужуражыышкынчыларга киришкеннер болза:

Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң талазындан ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы Н. А. Тихонов, даштыкы садыг министри Н. С. Патоличев, хамааты ужар чүүлдү министри Б. П. Бугаев, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының дузалакчылары А. М. Александров, А. И. Блатов, СЭКП ТК-ның Килдис эргелекчизи Л. М. Замятин, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министриниң оралакчызы А. Г. Ковалев, ССРЭ-ниң ГФР-де элчизи В. М. Фалин, даштыкы садыг министриниң оралакчызы Н. Д. Комаров, СЭКП ТК-ның Килдис эргелекчизиниң оралакчызы А. С. Черняев, ССРЭ-ниң ДХМ-ниң коллегия кежигүнү А. И. Бондаренко;

Германияның Федеративтиг Республиказының талазындан экономиканың федералдыг министри О. Ломбсдорф, транспорттуң, почтаның болгаш харылзааның федералдыг министри К. Гшайдле, федералдыг канцлериниң чаңында күрүне министри Г.-Ю. Евниевский, статс-секретарь, федералдыг президентиниң ведомстводаунуң удуртукчузу П. Франк, статс-секретарь, федералдыг чазак чаңында парлалга болгаш информация ведомстводаунуң удуртукчузу К. Беллинг, даштыкы херектер министерстводаунуң статс-секретары Г. Вал Велль, даштыкы херектер министерстводаунуң статс-секретары П. Гермес, экономиканың федералдыг министерстводаунуң статс-секретары Д. Роведдер, ГФР-ниң ССРЭ-де элчизи Г.-Г. Вик, федералдыг канцлериниң ведомстводунда министериал-директор Ю. Руфус болгаш даштыкы херектер министерстводунда министериал-директорлар К. Блех болгаш Г. В. Лаутеншлагер.

Ужуражыышкынларының болгаш беседаларның үеэзинде ийи күрүне аразында харылзааларның байдалының, перспективаларының болгаш оны улам хөгжүдүрүнүң угланыышкынларының дугайында санал-онаалды бүгү талазы-биле солушкан. Талалар делегейниң эң чугула калбак айтырыгларын чугаалаажып, ол үеде Европага болгаш бүгү делегейге тайбынны база айыыл чок чорукту быжыглаарын удурлаарга болдурган. Беседалар тодаргай, бот-боттарын билчиривиг болгаш ажыт-чажыт чок байдалга боон эткен.

Болган чугаалажыышкынларның түүнелинде Л. И. Брежнев биле Г. Шмидт чавырлыышкынның чаагай кожа-хелбээ догуннаашкының чорударының болгаш тайбынны быжыглаарының дугайында кады кылган декларацияга ат салганнар.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев болгаш федералдыг канцлер Г. Шмидт, а ол шыкаш СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко база федералдыг канцлериниң оралакчызы, даштыкы херектериниң федералдыг министри Г.-Д. Геншер экономика талазы-биле ажыктыг кады ажылдажылганы үргүлүүлелдиг үеде хандырарынче ийи таланың күзел-чүткүүнү барымдаалаан, экономика болгаш үлетүр талазы-биле үр хуусаалыг кады ажылдажылганы хөгжүдүп, ханыладырының дугайында дугуржулгага ат салганнар.

1970 чылдың августун 12-деги керээге үндезилээн, база шыдамыккай, тодаргай күжениишкиннерни кылып турган, ийи чурттуң аразынга харылзааларны чайгылыш чокка калбартын база ханыладырыга шиитпирлиин талаалар медеглээн. Ол сорулгаларны шиитпирлээр чорук политиктиг бедик ужур-дузалыг, деп олар санап турар.

Ийи күрүненің аразынга чаагай кожа-хелбээ харылзааларны үндезилеп тургузарының хөрээнге бедик деңнелге ужуражыышкыннар сиза рольдуг боон турарын талалар онзалан демдеглээн. Ындыг ужуражыышкынар Совет Эвилели биле Германияның Федеративтиг Республикалының аразынга кады ажылдажылганы улам хөгжүдүп, сайзырақгайжыдарына чаа-чаа идигни ыаап-ла берип турар.

Политиктиг консультацияларны практика кырынга 1974 чылдың октябрь 30-да кады кылган медеглелди ёзугаар үргүлүүлеп калбартырының чугула ужур-дузалының талалар база демдеглээн.

Парламентарийлериниң, экономиканың болгаш профсвилелдериниң, артеминиң, культураның ажылдакчыларының аразынга харылзааларны үргүлүү тудары чугула деп талалар күзелин илереткен.

Бо бүгү чүүлдер эрткен үеэ дин артынчыларын ажыр эстериниге, ийи чурттуң аразында харылзаалар тударда бот-боттарын билчир болгаш бот-боттарынга идегежип чорукту быжыглаарынга идигдиг болур деп, олар санап турар.

Ийи күрүне аразынга экономиктиг харылзааларже улуг кичээнгейни салган. Ындыг харылзаалар шиитпирлиг-биле таарымчалыг байдал-биле калбарып турарын сеткил ханыыкшыны-биле демдеглээн. Экономиктиг харылзааларны чайгылыш чокка калбартырын айыткан 1973—1974 чылдарда чарган дүгүржулалар, а ол шыкаш 1974 чылда ат салдынган үр хуусаалыг перспектива-даа чедиишкиниг күүсеттинин турар. Бот-боттарының аразынга садыг талазы-биле чедиг алдынган хемчээлер барымдаалан өөрген, талалар 1976-дан 1980 чылдарга чедир бараан саарылгазын эткен беш чылдыынга деңнээрге, ооң ийи катан улаттырын болур деп санаанар. Олар ындыг деңнелги болдурар-ла аргалар-биле ажарыг чүткүүрүн айытканнар. Бараан саарылгазының структурازын өскүдериниг, ону болдуларла таарымчалыг балансылыг байдалдыг болдурарынга

(Уланчызы 3-кү арыада).

ДЕТКИП ТУР БИС

БҮЗҮРЕЛИМ

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң Германияның Федеративтиг Республиказынга баргаш, ол күрүненің удуртукчулары-биле тайбың камгалалының айтырыгларының талазы-биле чугаалажыышкынны кылганын солуннардан улуг кичээнгейлиг номчуп турдувус.

Делегейде эң баштайгы социалистиг чурт — бистиң чуртувустуң ажылчы чоннары кажан-даа дайынны күүсевес, делегейниң бүгү чону тайбың чаагай чурттан чорзун дээн күүсээр. Бистиң социалистиг күрүневисти чылча шаан узуткаш, Совет Эвилелиниң чонун күл кылып алыр дээш өске күрүнелерниң каш удаа халдаан турганын тоогу билир. Башкы Левиниң болгаш Коммунистиг партияның аас-кежиктиг амыдыралды тыныш берген Совет Эвилелиниң бүгү улуг, биче кижилери бодунуң ынак Төрөөн чуртун даштыкы халдакчылардан камгалап ап шыдаан.

Биске дайын херек чок. Кымга-даа тиилеттирбес бис. Чүге дээрге бисти Коммунистиг партия баштап турар. Ооң боттандырын турары тайбыңга ынакшылдыг даштыкы политиказынга кеззеде бүзүрээр бис.

Е. МЕЛЬНИЧЕНКО,
инженер.

ТАЙБЫҢ ДЭЭШ

Бистиң коллективиг бо чылдың бирги кварталының планыг онаалдаларын эки күүсеткен. Коллективтиг бүгү ажылдакчылары бо хүннерде эш Л. И. Брежневтиң ГФР-те чорун турганының дугайында материалдарны улуг сонуургал-биле номчуп танышып турар.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Л. И. Брежнев бүгү делегейге тайбынны быжыглаар дээш канчаар-даа ажыг улуг ажылды боттандырын турар. Бистиң партиявыстың даштыкы политиказының болгаанынынкыны тайбың хөрээн камгалаарынче угланган. Партия болгаш чазаавыстың ол политиказын сеткилиг хапызындан деткиир бис.

В. МААДЫ,
Тес-Хемниң арга-ыяш ажыл-агыйының улуг лесничийи.

ӨЛҮМ ЧОК МААДЫРЛЫГ ЧОРУК

РЕВОЛЮСЧУ, ДАЙЫНЧЫ, КҮШ-АЖЫЛЧЫ АЛДАР

МАЙ № 4 (75)

ЕВРОПАНЫҢ ЭРТКЕН-ДАА, КЕЛИР-ДАА ҮЕЗИ

Үжен үш чыл мурнунда, 1945 чылдың май 9-та, делегейиниң ийги дайыны бодунуң тыптып үнген черинге—тивлеттирген фашист рейхтиң найысылалынга— Берлинге доозулган. Ол дайын антигитлержи коалицияның чурттарының, тайбыңга ынакшылдыг бүгү улустарның барык дөрт чыл иштинде кады демиселин негээн. Ол демиселдиң ког аар-бергени совет улуска, оон армиязыңга онаашкан болгай.

Совет шериглерни тивлелгеже баштан чоруткан-нарның бирээзи ам Совет Эвилелиниң Маршалы, Совет Эвилелиниң Маадыры атты ийи катап алган Иван Христофорович БАГРАМЯН болган. Тивлелге Хүнүнүң бүдүүзүнде ПМА-ның шериг талазы-биле тайылбырлакчызы Степан ФЕДОСЕЕВ оон интервью бээрин дилээн.

— Иван Христофорович, бүгү-ле 1418 хүнүңүн болгаш дүнүңүн дургузунда силер аскец-фашистиг эжелекчилерге удур совет улустуң Ада-чурттуң Улуг дайынының фронтуларынга чоруп турган болгай силер. Оон кандыг болуушкуннар силериниң сагыындардан эң-не ыравас боон арткык ирги?

— Боттарының истерин сагышка уттундурбас ыылдыр арттырын каан болуушкуннар эвээш эвес боддур ийин. Оларның аразында чүрекке мынчага чедир-ле чидиг-биле аарышкылыг кылдыр сагындырбышаан турар эң аар, ылап-ла халаптыг болуушкуннар-даа бар. Ынчаныже күштүг болгаш онтуг кажар дайынны бистиң тивлеп турганывыс-биле холбашкан уттундурбас оске болуушкуннардаа бар.

Мен ийи ынды чүүлүн дугайын сактып тур мен. Бирээзи 1943 чылдың чайынынга хамааракыр болгаш холбашкан. Мен мынан Барын чүк фронтузунуң чылча шавыкчы болүглежиишкинге кирип турган 11-ги гвардейжи армияны командылап турдум. Июль 12-нде даң бажында күчүлүг артиллериялың белеткел адыышкыны эгелээн, ол ийи чартык шак иштинде үргүлчүлээн чүве. Оон дааш-дицмидан дыцнап тура, мен бистиң кандыг-бир эрттиришкен чүүлүвүс бар ирги бе дээраан база катап хынавышаан, операцияга белеткелдиң чадаларын сакып бодап турган мен. Бүгү армия коллективи тергиин эки ажылдаан-дыр деп чүвете өөрүп бүзүрээн мен. Ынчанмыже мен аажок сүрээдеп турган мен. Херектиң ужуру болза, Ставкага болган чөвүлел хуралга операцияның планын чугаалажып турда, мээн эзээн каш сапалдар киргенимде чүве. Дээди Кол командылакчы ол савалдарны чүүлдүг деп корген, ынчангаш армияның шавар халдаашкынының баштайгы төлевилеличе чугула өскертилгелерни киргеп турган. Хууда харысалга таазы-биле меңээ кайы хире немелде үүрге онаашканы билдингир.

Бистиң таварыштырган согуушкунувус фашистиг командылалга баш удур бодаттынмаан хенертен болган чүүл-дүр. 11-ги гвардейжи армия ышкаш, шериглериң шак ындыг сүр-күштүг массазы гитлержилериниң үүгле ужар чүүл разведказының хайгаарал девискээринге эвес, харын база чер кырының-даа хой санныг хайгаарал черлеринге кескү боон турган. Ынчаныже бот составтың кандыг-даа хөделиишкиннери бистиң бодалдарывысты дайзынга эскертиээн. Бис дайзынның шуут-ла чаныга тура, шавар халдаашкын операциязын белеткеп апкан бис, а немец-фашистиг командылал ук участокта кандыг-даа шавар халдаашкын планнаттынып турар деп чүвени сезикке безин албааны соонда балдыпген.

Бодунуң мурнунда салдынган сорулгаларны армия хүндүлүү-биле күүсеткен.

Курск тулчуушкунунуң канчаар чоруп турганын мен вомчукчуга чугаалавас мен, чүге дизе ол билдингир болгай. Үезин ап коорге, ол тулчуушкун шоолуг үр эвес, ийи ай безин четпес болган.

Мен 1-ги Прибалтика фронтузунуң шериглерин командылай бергеп турган үемде меңээ база-ла уттундурбас ийиги болуушкун болган. Ол дээргге 1944 чылдың күзүнүнде чүве.

Латвияның найысылалы Риганы алыр дээш фронтуның шавар халдаашкыны чоруп турда, ДКК Ставказының бистиң сорулгавысты үндезин-биле өскертипкен директивазы сентябрь 24-түн эртенинде алдынган. Рига улаанышкынымдан Клайпедаже, Шаулий районунче шериглериң оң талакы болүүн бир неделя хуусаа иштинде зде болүгээр деп ында айытқан турган.

Дайзынны бүгү-ле болдунар эргалар-биле кажардан мегелээр дээш Ригаже улам-на күчүлүг шавар халдаашкынны белеткеп база Клайпеда улаанышкынынга камгалалды быжыглап турар боон аңа көстүрүүнүң хемчеглерин ап чоруткан бис. Ол үеде шериглерни улуу-биле өскээр сайгара көжүрүп турган. Алды дүнүңүн дургузунда фронтуну дургаар 80-ден 240 километр дурттуг черге 500 муң хире кижини, 9300 үтер-бооларны болгаш миномёттарны, 1323 танкыны болгаш боду чоруур үтер-бооларны сайгара октаан. Агаар армиязы база чаа аэродромнарже сайгартынган турган.

Дайын чорудулгалары боон турда-ла, фронтуның барык бүгү күштерин чаа улаанышкынче көжүрүп сайгарары күштерни канчаар-даа аажок дыцыдарын, бүгү чадалар командирлериниң болгаш штабтарының улуг ураң аргалыг болуруп база бот составтың ураң мергежилин негээн.

Октябрь 5-тиң эртенинде фронтуның шериглери Клайпеда улаанышкынынга шавар халдаашкынче шилчээн. Агаар-бөйдустуң эң-не таарымча чок байдалдары турда-ла, ийи чүс километр дурттуг фронтуга олар дөрт хүн дургузунда 60—90 километр халелинге удур кирген.

Болуушкуннар болза, агрессияга таварышкан Совет Эвилели биле фашистиг агрессорларның аразында чогум-на ачыр-дачыр сегиржип алышкының канчаар доостуруундан үүгле оларның бүгү планнарының боттанары эвес, харын база черле төөгүнүң оон соңгааргы чогуур оруу, салым-чолу-даа хамааржыр боон, шак ынчаар тургустуган. Совет улус фашизмниң каттышкан күштеринге удур аар-берге демиселге ажып шыдаан, агрессорларга үгдүүнүр аргажок согуушкучларны таварыштырбышаан, Европаның, Азияның болгаш өскедаа диптериниң улустарын чаалап алырының болгаш кулданырының бүгү-ле бужар чуттуг программазын ыйбеландыр хадыдышкан.

— Делегейиниң бирги дайыны ышкаш, Европаның черинге тыптып келген оон ийиги дайыны кижи торелгетенин канчаар-даа аажок улуг күүжүнүшкиннерге, каражаларга болгаш качыгдалдарга таварыштырган болгай. Шак оортан ам кандыг угаазылалдыг түңнелдерни үндүрээ чогуур ирги?

— Эрте берген тулчуушкуннар шолдерин дамчын эрткен бо шагның боо-чепсектерин ажыглаарының болдуунуп болур уржуктарын эки угаазыдап билир кижи болганымда, дайынның кол кичээндирин чүдел дээрге, ам Европа дипке шеригниң удур-дедир бүзээлежиишкини, политиктиг айтырыгларны дайын чепсектери-биле шинтиргээр дээр орадажыышкыннар коргунчуг уржуктарлыг боон болур дээрзинде деп санаан турар мен. Эрткен үениң дуржулгалары-даа, бо үениң негелделери-даа, келир үе дээш харысалга-даа Европага доктаамал быжыг, үр тайбыңның быжырымчалыг турарын негеп турар.

«Күш дөгээрениң политиказын» камгалаан суртаалчыларга удур быжыг согугну бербишаан, Совет Эвилели ол үеде делегейиниң ийиги дайынының чылдарында чугула дуржулганы, ылангыя антигитлержи коалиция ацгы-ацгы шинтилеп тургузуглуг күүнелериниң политика болгаш дайын талазы-биле ажыктыг кады ажылдажылгазының болдунуп болурун бүзүредип коргүскен дээрзиниң дуржулгазын база-да утнас херек деп кыйгырып турар болгай.

— Делегейиниң чаа дайынын болдурбазының, тайбыңны турумчудуп быжыглаарының аргалары кандыг деп бодап турар силер?

— Чүгле улустар аразының дүшкүүрлүг чоруун чавырылдырарын ханыладып, эңдере чепсегленишкинни соксадып база боо-чепсекти боттуу-биле дүжүрүп турган, дайынны ам болдурбайн барып болур. Амгы үениң байдалдарында боо-чепсекти боттуу-биле дүжүрерин чедип-алырындан артык чугула, чер кырында кижи бүрүзүнүң хуу-салыкынга хамааржып турар ындыг соруулга чок деп, СЭКП ТК-ның Чиигине секретары, СССР-ниң Дээди Совединаң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев каш-даа удаа онзалаа демдеглээн болгай.

Чугаа болза, эңдере чепсегленишкинни соксадыр, термоядролуг халаптыг буураашкының айылын бичеледиринче, а кедизинде барып шуут чок кылырынче углаңган бурунгаарлаашкынны хандырар дугайында чоруп турар-дыр. Делегей байдалы моон ынай канчаар хөгээн турарыл дээр дугайында үндезин айтырыг чогум-на бо угланышкынга шинтирлеттинер.

Совет Эвилелин ап кээр болза, ол социалистиг дем каттыштырлгазының оске-даа чурттары-биле кады шериг талазының чавырылдырышкынынының, боо-чепсекти боттуу-биле дүжүрериниң оруу-биле моон соңгаар-даа чайгылын чокка бурунгаардан чоруурун чедип алыр дээш чүткүүр аңаар.

(ПМА).

Фронтучулар чугаалап тур

БАЗА КАТАП МАЛЧЫН МЕН

Араттың ревшериниден халаашкан, кодээге турумда, ССРЭ-же фашистиг эжелекчилер оор ёзу-биле халдаан деп медээ чедип келген. 1941 чылдың тос айның 1-де мени шеригже дедир кыйгырты берген чүве. Эрги шериг болган дайынчыларның эң улугларының бирээзи турдум. Улуг кижи аныяктарга үлегер-чижээн көргүзер ужурлуг болгай дээш фронтуже чорударын дилеп, үш удаа өргүүдел бижидим.

Ада-чуртувус ССРЭ-нин камгалажыр ааскежик биске таварышты. Мен Сат Бүрзекейниң взводунга пулемётчу болдум, дуалакчым Сарыглар Дидиржаа турду.

...Дайынның кадыг-дошкун чылдары дицмирен эрткенден бээр хөй чылдар эрткен. Ынчалзажок оон өлүм-чидими, сүрээдевиг коргунчуу ам-даа кижи сагыындан ыравас-тыр. Амгы үеде Чаа-Холде совхоз өшкүзү кадаржын турар мен. Чамдык хүннерде мал кадарын чорааш, ол тулчуушкуннарны сактып келир-дир мен.

Дубно хоорай дээш тулчуушкун дыкала берге болган. Эрес-маадыр командиривис Сат Бүрзекейниң взводунуң пулемётчуларының аңаа барык шуптузунуң маадырлыы-биле өлгенинің дугайын чон төөгү документилериниң билир.

Мен оске өөрүм-биле кады аңаа хүнзедир, хөндүр тулуштум. Чыткан туружумдан чаңгыс-даа базым аткаарлаваан мен. Даң эдып, чер чырып орда ок-боонуң даашдицмиди вамдай берген. Пулемёлум соортүп алгаш, арга иштинден ажык шолче үнүптүм.

Ажык черге хөрек хозадып, дыштанып олурумда, Кечил-оол командиривис чедип келди, менче-даа орта көрбейн:

— Командириң кайыл—дээш, ишкирип берди. Кечил-оол командиривис шериглериниң чанчына кажан-даа ыглавас, дыка туттунар кижи. Бо удаада мээң чанымга туттунун ыыдавайн базарга, Сат Бүрзекей командириңе өлүткен-дир деп билин кагдым. Бо тулчуушкун дээш Ада-чурттуң дайынны орденниң бирги чергези-биле шаңнаткан мен.

Х. ОЧУР,
эки турачы.

ЭКИ ТУРАЧЫ СЕНЧЕН-ООЛ

Дилегге хамаарыштыр

Бо чылдың март 14-те үнген «Шынның» ийги арнында шериг-патриоттуг кижизидилге арнынга Ховуу-Аксы суурда чурттап турар Д. Маңзырыкчының дилегчагаазы парлаттынган чүве. Амгы Кызыл районуң Баян-Кол суурунга торуттүнген Кыргыс Сумбаевич Сенчен-оолдун фронтуга баргаш, каяа канчаар тулчуп чорааның, кандыг черге өлүткениниң дугайын, ону билир фронтучулардан сактып бижиирин ол дилээн.

Солун үнген соонда редакцияга ийи чагаа келди. Баян-Кол чурттуг Б. Багыт-оолдуң бижээн чагаазы бо:

«Арекэ кежигүнү Сенчен-оолдун бижик башкылап, арбанның болгаш сумунуң идепкейлиг активчизи чорааның бичиимде эки билир мен. Бии-Хем районга шүүгү черинге күүседикчилеп ажылдап турган, шеригже чоруткан кижи.

Дайын чылдарында ТАР-ның Шериг намызындан чоруткан бижикти база номчаан мен. Ында: «Бии-Хем кожуунуң Кызыл суглуг Баян-Кол сумузунуң № 7 арбанының хамаатызы эң Кыргыс Сумбаага. Силериң оглуңар Сенчен-оол Кыргыс 1944 чылдың февральда Деражно суурну хостаары дээш тулчуушкунга эрес-маадырлыг тулчуп турган өлгенин ТАР-ның Шериг намызы ханы кажыдал-биле дыцнадып тур.

Маадырлыг Кызыл Шериг делгерезин!

Немец-фашистиг эжелекчилерге өлүм!».

Бо чуурта фронтучу Ооржак Ченекеевич Комбуй Дубно хоорай дээш тулчуушкунга аар балыглаткан турган. Кады дайындажын чоруп турган өөрү ооң канчан барганының дугайын эки билбейн барган.

О. Ч. Комбуй бо удаада Чадаананың № 3 школазының өөренгичилери-биле ужуражып тур.

В. АМЫРНЫҢ фотозу.

ДЕРАЖНОДАН ДЫҢНАТКАНЫ

Бо бижикти Баян-Кол школазында эки турачыларга тураскаатқан булунда аскан. Дайынның болгаш күш-ажылдың хоочушкары-биле ужуражыышкыннарны үргүлчү организастап турар. Суурнуң бир кудумчузун, бир агитквартираны, бир отрядты чаңгыс чер-чурттуувуска бараалгадып, ооң ады-биле адаан. Фронтучунуң адынга тураскаатқан спортчу маргылдаларны аныяктар эрттирип турар. Бистиң комсомолчуларывыс байырлалдарга утқуштур «Бодумнуң болгаш Сенчен-оолдуң улуунге» деп кыйгырыт-биле бо-ла ажылдай бээрчорду.

Ындыг болзажок чоокта чаа Деражно суурдан биске келген чагаада Кыргыс Сенчен-оолдуң ады костүп келди. Тыва эки турачыларның хосташкан суурларының болгаш хоорайларының школачыларыбиле бистиң солун быжыг харылзааны тудуп, үргүлчү чагаа-бижикти солчуп турарын маңаа чугаалап каайн. Ровно областың бүгү школаларының пионерлери дайынга өлген маадырларның хөөрүн шефке алгаш, оларны үргүлү ажаан карактан турарын биске бижип турар.

Деражно суурда ортумак школаның башкызы, кызыл исчалерниң удуртукчузу Войценко биске чоруткан чагаазында мынча деп бижээн болду:

«...Тивлелге хүнү—Май 9-ту таварыштыр Тываның эки турачыларынга тураскаатқан улуг музейни школавыска ажыдар бис. Фронтучуларның фото-чуруктарын чорудун бергениңерге улуу-биле четтирдивис. Бистиң бо музейнивис чүгле фронтучулар дугайын эвес, а Тываның хогжүлдезин көргүскен музей болур.

Тыва эки турачыларның эрткен оруу-биле чоокта чаа походту ыыдывыс. Деражно суурдан үнгеш, Дубно хоорайга четкеш келдивис (Деражно —Клебань—Ровно —Грушёвцы — Погорельцы — Сурмичи — Дубно). Дубно хоорай болган оон чоогунда Сурмичи суур дээш болган демисел кадыгдошкун болган дээрзин пионерлер билип алган. Маңаа тулчуушкун каш хүн уламылаан. Бир тулчуушкун үеэзинде Сат Бүрзекейниң взводу дайынга үзе кирдирипкеш, чаңгыс-даа базым аткаарлап деспээн. Старшина Куулар Дажы-Серен, улуг сержант Ховалыг Донгүр-Кызыл, сержант Ховалыг Балчай-оол, аңаа дайынчылар Оюн Түметей, Донгак Тыртык-оол, Соян Бады, Монгуш Базыр, Кыргыс Сенчен-оол, Сарыглар Дидиржаа, Хомушку Лакпа, Салчак Майын-Тараа, Ооржак Самбуу, Сарыглар Канчыыр-оол, Оюн Удумбораа, Монгуш Мөнгештей, Ондар Чылбак, Сарыглар Часкыдак, Салчак Шойдукпан ол тулчуушкунга маадырлыы-биле өлгеннер. Оларның тулчуп турган черинге 150 ажыг немецтериниң сеги чыткан болган».

Войценко башкы тыва эки турачыларның адын тыва ёзу-биле кончут-ла шын бижээн болду, ынчангаш ол аттарны канчаар бижээн аайы-биле мында киирдим. Чүге дээрге оларның хөөрлериндe ынчаар бижип каан боор.

Моон алгаш коорге, Баян-Кол чурттуг Кыргыс Сенчен-оол Сурмичи—Ровно дээш тулчуушкунга эрес-маадырлыг чоруун көргүскен, Сат Бүрзекейниң пулемётчиктерн-биле кады тулчуп чоруп турган болгаш аңаа өлүткен, ында орнукшуттунган-дыр.

С. МААДЫ,
«Шынның» корр.

АМ-ДАА ЧЫСКААЛДА БИС

Немец-фашистиг эжелекчилерге удур демиселге Совет Эвилелиниң бүгү чону чүсе-даа деңеттинмес маадырлыг болгаш эрес-дидим чоруун көргүскен. Хой нацияның ооллары, чаңгыс иениң ажы-толу дег, бир эң-еткилдиг дайын-биле тулчуп, Төрээн чуртувустуң, чонувустуң хосталгазын болгаш хамаарышпае чоруун камгалап алган бис.

Ылаңгыя бистер, чадаг шеригниң дайынчылары, дайынның кадыг-берге оруктарын эртиивис.

Дайынчы даалганы эрестиг күүсеткени дээш командылал черинден каш удаа шаңнаткан мен. Кривой Рог хоорай чоогунга болган тулчуушкунга Кызыл Сылдыс орден-биле шаңнаттым, а дайын доостун турда, бо орденнимге болгаш 11 дайынчы медальдарымга Ада-чурттуң дайынны орденниң ийги чергези немешкен.

Бистер, фронтучулар, ам-даа күш-ажылдың фронтузунда ажылдан чоруур бис. Тываның кодээ ажыл-агый дуржулга станциязынга елесарылан эгелээнимден бээр база-ла үр аңарды. Бодумнуң мергежилимге эзээн хой аныяктарны өөреткен мен. Тайбың күш-ажылга чедишкиннерим дээш «Күш-ажылчы шылгарал дээш» база Ленинчи юбилей медальдар-биле шаңнаттым.

А. ПОРТНЯГИН,
фронтучу.

«ӨӨРҮП ЧЕТТИРДИВИС»

Башкылар өрээлинге чаасчазын оны шеригже иезин үдеп каан. Шеригге баргаш база-ла ол чаңын кагбаан. Кезек командири Захаров биле командириң политика талазы-биле оралакчызы Лишенконуң ат салганы өөрүп четтиришкиниң чагаазында мынчаар бижээн болду:

«Кезектиң командылалы силериниң оглуңар Николай Даваевич Тюлюштүү Совет Армияның хүрээлеңинде албанын ак сеткилдиг эрттирип турарын силерге сеткил ханыышкыны-биле дыцнадып тур.

Николай бистиң кезекке албан хаап келген үеэзиниң дургузунда бодун ак сеткилдиг болгаш чурумнуг солдат кылдыр көргүзүп келген. Бодунуң командирлериниң дужааддарын болгаш айтымышкынларын хажык чокка күүседип, салбыр командириниң эки дузалакчызы болуп, шериг албанынга болгаш ажылынга үргүлчү-ле кызыыккай болгаш чуткулдуун көргүзүп турар.

Социалистиг хүрээлгезин күүседиринге чедишкиннери дээш Николай командирлериниңден каш удаа шаңналдарны ап келген. Ротаның хөй-нинти ажылынга иденкейлиг киржип турар. Эш-өөрүнүң болгаш командирлериниң ортузунда хүндүткелди чаалап алган. Силериң оглуңар Николай шериг хүрээлгезин эки күүседип, чонунга шынчы бараан болуп, бистиң ынак Төрээн чуртувустуң толептиг камгалакчызы болуп турар».

О. НАМЧЫЛАК,
Баян-Кол ортумак школазының башкызы.

Бо чуурта фронтучу Ооржак Ченекеевич Комбуй Дубно хоорай дээш тулчуушкунга аар балыглаткан турган. Кады дайындажын чоруп турган өөрү ооң канчан барганының дугайын эки билбейн барган.

О. Ч. Комбуй бо удаада Чадаананың № 3 школазының өөренгичилери-биле ужуражып тур.

В. АМЫРНЫҢ фотозу.

СЭКП ТК-ныҥ Чиҥгине секретары, ССРЭ-ниҥ Дээди Совединиҥ Президиумунуҥ Даргазы Л. И. Брежневтиҥ Германияныҥ Федеративтиг Республиказынга чораанынаҥ дугайында

ДЫҤНАДЫГ

(Төөнүзү. Эгези 1-ги арында).

мооп-даа соҥгаар бүгү хемчеглер-биле идиг кылырып талаалар күзеп турар.

Экономика болгаш техника талазы-биле ийи чурттуҥ моон соҥгаарга чедишкиниг кады ажылдажылгазынга кады кылган улуг хемчеэлдиг төлевилелдерни боттандырары, бүдүрүлге кооперациязын тургузары, кады ажылдажылтага экономиканыҥ чаа-чаа адырларын хаара тудары бирги чергелиг ужур-дузалыг деп талалар хүлээп көргеп. Оскольдуҥ электрометаллургия комбинадыныҥ төлевилелин, Могилёвтуҥ химия волокнозун бүдүрер комплексин тударына, а ол ышкаш химия, энергетика, машина тудуушкуну талазы-биле оскеда төлевилелдерни боттандырарына чедишкиннерни талалар сеткил ханыышкын-биле демдеглээннер.

Экономика, үлетпүр болгаш техника талазы-биле кады ажылдажылганы улам калбак үндезин-биле кылын чорударына боттарында бар аргалар-биле идиг кылыр болгаш ону кылырда моон-даа соҥгаар бичии-бичии болгаш ортумак-даа бүдүрүлге черлериниҥ эрге-ажыктарын база барымдаалап көөр апаарын талалар бадыткаан.

Үшкү чурттарныҥ бүдүрүлге черлери-биле үлетүрге кады ажылдажылганы калбартырын күзеп турарын талалар илереткен.

Совет Социалистиг Республикалар Эвиделиниҥ болгаш Германияныҥ Федеративтиг Республиказынаҥ экономика болгаш эртем-техника талазы-биле комиссиязыныҥ база ооҥ тургускулааны эксперт үйлүктериниҥ ажыл-чорудулгазын эки деп үнелеп көргеп. Ол органнар аҥы-аҥы адырларга экономиктиг хамылзааларны калбартырынга үнелиг салышкынны кылын турар. Талалар ол комиссияныҥ ролин моон-даа соҥгаар бедидеринге ооҥ ажылын улам сайзырадыр, чаа-чаа перспективтиг угланышкынарны тывары эргежок чугула деп санап турар.

Ийи тала боттарыныҥ арга-ларынга дүүштүр техниктиг кады ажылдажылганы калбартырынга идигни бөөр болгаш бо угланышкынга оларныҥ чогуур организацияларыныҥ база фирмаларыныҥ кылын турары күжениишкиннерни деткиир бодалдыг. Техниктиг дешилгеге боттуг ужур-дузалыг эҥ чугула болгаш перспективтиг угланышкынарже база темаларже онза кизөнгей угланган турар.

Улустарныҥ тайбың кады чуртталгазынга чугула рольду ойнаан турар культура, эртем, өөредилге болгаш спорт талазы-биле кады ажылдажылганы ханыладырынче ийи таланыҥ бир дөмей эҥткүлү бадыткаттынган.

Тодаргай адырлар талазы-биле күштүг болуп турар болгаш чаа дугуржулгаларныҥ төлевилелдерни кириштирбишаан, ийи талалыг харылзааларныҥ кереэлиг үндезиннерин калбартыры-биле холбашкан айтырыларга хамаарыштыр ийи талалар санал-онаалын солушкан. Ук айтырыларны чугаалажып көөрүн уламчылаарын олар дугурушкан.

Улус ажыл-агыйыныҥ болгаш культураныҥ талазы-биле чедишкиннериниҥ делгелгелерин кайы-кайызынга кылырыныҥ таарымчадыг дүржулгазын барымдаалаан, ындыг делгелгелерни дараазында чылдарда база организастаарын ийи тала дугурушкан.

Орус болгаш немец дылдарны кайы-кайызынга иеттередиринге деткимчени ийи тала көргүзер апаар.

Профэвилелдериниҥ аразынга харылзааларны улам ыцай сайзырадырыныҥ чугулазы онзалап демдеглеттинген. Хоорайларныҥ аразынга харылзааларны кылырынга ийи талалар идигни база бөөр.

«ССРЭ—ГФР» ниитилелдиҥ, «ГФР—ССРЭ» ниитилелдериниҥ федерациязыныҥ харылзааларын улам ыцай хөгүдери дээш ийи тала туржуп турар, ынчаарга оларныҥ ажыл-чорудулгазы бот-боттарын билчириниҥ хөрөөнге ажыктыг салышкын болуп турар деп санап көргеп.

Буянныг характерлиг айтырларны шиитирлээринге чедип алдынган дешилгени ийи талалар демдеглээн. Ук айтырыларны моон соҥгаардаа чогумчалыг чугаалажып көөрүнге беленип олар илергейлээн.

Европада амгы байдалдыҥ болгаш ниитизи-биле делегей хөгжүлдезиниҥ кол айтырыларын СЭКП ТК-ныҥ Чиҥгине секретары, ССРЭ-ниҥ Дээди Совединиҥ Президиумунуҥ Даргазы болгаш Германияныҥ Федеративтиг Республиказыныҥ федералдыг канцлери ханыза-биле чугаалажып көргеннер. Европаныҥ улустары чаа дайыныларны үжен ажыг чылдарныҥ дургузында көрбөзин-биле холбаштыр сеткил ханыышкынын олар илергейлээннер.

Тайбың болза дээди үнелиг үүл болуп келген болгаш болуп-даа турар деп ийи тала медеглээн, ынчаарга оларныҥ политиктиг хөделиишкиннериниҥ, чаа-чаа перспективтиг угланыышкынарны тывары эргежок чугула деп санап турар.

Ийи тала боттарыныҥ арга-ларынга дүүштүр техниктиг кады ажылдажылганы калбартырынга идигни бөөр болгаш бо угланыышкынга оларныҥ чогуур организацияларыныҥ база фирмаларыныҥ кылын турары күжениишкиннерни деткиир бодалдыг. Техниктиг дешилгеге боттуг ужур-дузалыг эҥ чугула болгаш перспективтиг угланыышкынарже база темаларже онза кизөнгей угланган турар.

Улустарныҥ тайбың кады чуртталгазынга чугула рольду ойнаан турар культура, эртем, өөредилге болгаш спорт талазы-биле кады ажылдажылганы ханыладырынче ийи таланыҥ бир дөмей эҥткүлү бадыткаттынган.

Тодаргай адырлар талазы-биле күштүг болуп турар болгаш чаа дугуржулгаларныҥ төлевилелдерни кириштирбишаан, ийи талалыг харылзааларныҥ кереэлиг үндезиннерин калбартыры-биле холбашкан айтырыларга хамаарыштыр ийи талалар санал-онаалын солушкан, Ук айтырыларны чугаалажып көөрүн уламчылаарын олар дугурушкан.

Улус ажыл-агыйыныҥ болгаш культураныҥ талазы-биле чедишкиннериниҥ делгелгелерин кайы-кайызынга кылырыныҥ таарымчадыг дүржулгазын барымдаалаан, ындыг делгелгелерни дараазында чылдарда база организастаарын ийи тала дугурушкан.

Орус болгаш немец дылдарны кайы-кайызынга иеттередиринге деткимчени ийи тала көргүзер апаар.

Профэвилелдериниҥ аразынга харылзааларны улам ыцай сайзырадырыныҥ чугулазы онзалап демдеглеттинген. Хоорайларныҥ аразынга харылзааларны кылырынга ийи талалар идигни база бөөр.

«ССРЭ—ГФР» ниитилелдиҥ, «ГФР—ССРЭ» ниитилелдериниҥ федерациязыныҥ харылзааларын улам ыцай хөгүдери дээш ийи тала туржуп турар, ынчаарга оларныҥ ажыл-чорудулгазы бот-боттарын билчириниҥ хөрөөнге ажыктыг салышкын болуп турар деп санап көргеп.

Буянныг характерлиг айтырларны шиитирлээринге чедип алдынган дешилгени ийи талалар демдеглээн. Ук айтырыларны моон соҥгаардаа чогумчалыг чугаалажып көөрүнге беленип олар ил

35 ЧЫЛ ЭРТКЕНДЕ

1943 чыл. Августуң каан аас хүнү. Тыва эки турачыларны Ада-чурттуң Улуг дайынының фронтуларынче үдээр дээш ацгы-ацгы кожуун-нардан Кызылга хөй чөн четкилен келгеп. Бодунуң дөрт оглуун төрөөн чонунуң өмүнээзинден ырак орукче үдеп, чаагай күзелди кылып байырлажыры-биле ынчангы Таңды кожуунунуң Элегес суулуунда назы-хары дөгүй берген кыргаа не Оюн Көкеек базаа төрелдерин эдертин алгаш келгеп. Бо чурукту Кызылдың үстүү талазында ынчан «шериг хоорайы» деп адап турган сууржуган дужунда ногаан шыкка тыртыргаан.

Хары угда дөрт оглуун дайын шолунче үдээри кыргаан неге амыр эвес деп чүве черде билдингир. Алышкылар, ылаңгыя оларның эң улуу Оюн Ойдупаа (сөөлүнде ойу Сергей дээр апарган) аваазының сеткил-сагыжын билгеп:

— Авай, бис шуптувус хары угда чоруй баарывыска сеңээ берге болуруп билип тур бис. Ынчалажок: Төрөөн чуртту, биске чырык хүн дег аас-кежиин хайырлаан улуг Ленин башының чуртун камгадаары чүгле бистерниң эвес, бүгү улустуң ыдыктыг хүлээзези болгай, авай — деп, аваазынга ол угаатка. Алымнан угаавыт, төлептиг де оолдарының фронтуже чоруурун ынын-биле деткип, чагыг сөзүн берип олурган:

— Эр кижи эки аңдын мунгаш, ок-боозун чүүктээш, меэнхыдыжын тутказ, Төрөөн чуртун, төре херээн камгадаажыр деп шаг-шаандан-ла чоп чугаалажыр боор. Чүве. Кана-даа чорааш адынар сыпаңар, төрөөн чонуларның өөрүн бодап чорунар. оолдарым, Оваарымчалыг чоруп кожар. Тыва эки турачы өөрү-биле кады олар аны-дуңма Украинаның хоорайларын, суурларын немец-фашистиг эжелекчилерден хостажыр

руңер!

Ойдупаа алышкылар неэнинің чагыныга, чонунга берген даңгыраанга шынчы болгандаш эрес-дидим тулушкаанар. Оларның ортуунда биеэн Айыжы Ровно хоорайны хостажыр дээш тулчуушкунга маадырлыы-биле өлгеп, оон улуу Хүүлүмей тулчуушкун шолунге аар балыгладкаш, төрөөн Тыванынга эвес келгеш, шыдашпайн барган, алышкыларның эң хеймери Седип-оол Украинаның хөй-хөй хоорайларын, суурларын хосташкап болгаш аны-дуңма Чехословакиянның төвү — Прага хоорайны хостажырынга киришкеш, 1945 чылдың май 9-ту аңаа эрттирген. Дайын сөөлүнде төрөөн черивге ол эвес келгеп, хөй чылдарда колхозка малчыннаан. Ам ол «Коммунизмниң херели» совхозтуң хойнузу. А алышкыларның эң улуу 1930 чылдан бөөр СЭКП кежигүнү Сергей Чассыгбайович Ойдупаа Украинаның Ровно хоорайын болгаш суурларын хосташкаш, тыва эки турачы өөрү-биле ыды 1944 чылда эвес келгеш, Таңдының Кочетово суурга баштайгы колхозтуң үндезилекчилериниң бирээзи болуп, хөй чылдарда хову-трактор бригадазынга бригадирлеп келгеп, назылап кыраан, каш чыл буруңгаар ол пенсияже үнгеп. Төрөөн чуруттуң мурнунга эрес-маадырлыг чоруу дээш оларны чазактың элеэн каш орденнери болгаш медальдары-биле шаңнаан.

Эрес-дидим фронтучу дөрт алышкының дугайында «Таңды-Уланың эзирлери» деп очерк «Күзелдің кыдыгы» дээр номда киргенин барымдаалаан, автор бо удаада ол бүгүнү маңаа катавтаарын оралдашпаан.

С. Ч. Ойдупааның камнаыбиле кадагалап чоруур документилериниң, фото-чурукторының болгаш эдилелдериниң аразында бо чурук аңаа онзагар эргим болгаш үнелиг. Чурукта: солагай талдан он талаже алышкылар С. Ч. Ойдупаа, О. С. Айыжы, О. С. Седип-оол, О. С. Хүүлүмей. Ортузунда оларның неэ О. Көкеек, улуг оглу Ойдупааның ынчангы бичии уруун тудун алган олурары. Бо чурукта киргеп кижилерден ам алышкыларның эң улуу Ойдупаа биле хеймери Седип-оол арткан.

Үжен беш чыл буруңгаар тыртырган бо чурукту төөгүүн дончулаа чугаалаарга мындыг-дыр. Чурукту С. Ч. Ойдупааның хуудаа архивиндеп алган.

С. ШОПГУ.

МАРИЯ ЦУКАНОВА ДУГАЙЫНДА

(Баллада)

1.

Саян ажыр Тывам уудап ужуп келдим.
Сарала хем кыдыын орта чедип келдим.
Оожум далай салаа хемн болган черде —
Орус угбай өскен суурда доктаай бердим.
Сарала хем борааң дошка бастыргаштың,
Сарыпалып, ишкартинин ыглап чыдыр.
Самурайлар елүрүп каан орус кызын
Сактып чоктааш, боску безин тунган дег-дир.
Ырак черде, Чөөп чүкче көрүп алгаш,
Ынакшыл даа өдүүнүкеи хараныл тур.
Ынак уруу төрөөн чуртка келбейн барган,
Ынчангаштың катаа кзорин маная дег-дир.

2.

Шиник-чараш бажыңнарлыг дыштаныр чер
Шиви, пөштер аразында турлаам болду.
Ак хар черниң энчээ болган. Орук кыдыын
Астар изи таңмалаштыр шокарлап каан.
Кыштың хүнү даглар сиртин кырлап чорда,
Кыдыын кызыл дукпурту дег чуглуп чорду.
Шала кежээ Сарала хем ыржым турда,
Чартык айы оттук ыышкаш көстүр болду.
Шыпшыл дүне шиви дозуп эргин кзерге,
Сыздыстарны будуктарда дискензиг-дир.
Кыйыг черден кызыл-сарыг оттар кывар,
Кызыл-үүг койгун кедеп, дүнеп орар.

3.

Харлыг кыштың хаарып келир чыварынга
Кара чаштан эдиш-ханың додуккан сен.
Чогдур пөштер тооруктарын дүжүр силгиир
Сонгу Саян шуурганынга каңнаткан сен.
Ооруг черде Сарала хем эриин кашташ,
Оожум далай кыдыын орта чеде бердиң,
Чалгыларны диле маңнаар пароходка
Салым-чолуң кезээн шагда доңнапкан сен.
Дагның кызы күзээн соруун чедип алган,—
Далайжылар эмчи кызы болу берген.
Тайбың хүнү Чөөп чүктен үнүп орда,
Дайын өртү Барымн чүктеп кыва берген.

4.

Ажылчыннар чурттаар барак көрүп тур мен.
Аваң сени чедип алгаш, суглаан дег-дир.
Сарала суун кочал долдур узуп алгаш,
Сайның дажын сеңээ шилип орган дег-дир.
Сактырымга, сарыг чажын даңгаар эртен
Суудур дыраап, аваң орун орган дег-дир.
Сактырымга, хола коңга каннаалакта,
Сургуул кызын аваң үдеп үнгензиг-дир.
Аваң сени чедип алгаш, чедирген чер —
Ыяш бажын школаны база кордум.
Ынчан орган партаң арткан, база көрдүм.
Адыш-сураан ырда киргеп, диңмирел тур.
Үгбазынга турасканадыт бараалгаткан,
Пионерлер чыыжы чылдың маңаа болур.
Үгбазының изин истеп чурттаар дигеш,
Бичии чаштар даңгырыкты берин турар.

5.

Орус не кырый берген, ырай албас.
Орус не Барнаулдан бижип турар.
Чагыг сиңген чагааларны Сибирь хады
Сарала хем кыдыынга дээр шуудун келир.
«Машаның дидим чоруу—хей-аът болзуй,
Машаның алдар-ады— сорук болзуй.
Улуг ишке, чурталгага, демиселге
Үгбаңардан үлегер ап чоруур силер
Чалаан силер, уругларым. Аарып тур мен.
Чаладгага чоруп чоруур деңгелим чок.
Уруум адын тыпсын берген школаларр
Узун оруу хереллендир чырып турзун!»
Адаргадыр делгеп салган альбомунда
Аваң бижээн чагаа помчаш, бодаңган мен.
Кырган иең чагыг созун бистиң чаштар
Кызыл Шериг даңгыраанга деңнеп турар.

6.

Кодан-таваан холуң-биле дозуп чорааш,
Харлыг дүвү хаваан шоңдур дужүп чорааш,
Карааң кирбиил мөңгүн хырааш шимчаан,
Хонаш чурттуң эргин келгеш, билиндаан мен.
Ажы-төлдүг ава болуп четпээн-даа бол,
Аваң-биле база катаа душпаан-даа бол,
Алдын билек салаа орта сукпаа-даа бол,
Арыг адын салгакчылар шүүрүп алду!
Аваң-биле чурттап орган бажыңда
Албан-биле чеде бергеш, көрдүм.
Чаагай адың эдилепкен кудумчаан
Шапактанган салдыг ирей чаштан орду.

7.

Самурайлар аспактапкан кежий чурт
Ондап турда, түрен турда, ургап турда.
Оожум далай шыдамыккан орестери
Шаап халдааш, эрик черге чүүп келгеш,
Балыгланган өөрүнге дуй кадын,
Балыын шарын ажыт чоке чүүктеп турдуп,
Алдан матрос тыныш чаар алганыны
Ашак улус Сибирь чуртта сактып турар,
Хайыралыг эжин-өөрүм кырдырып каан.
Кара чаасканан эрик-өөрге арткан-дыр сен.
Бүзөлөөр дээш саймайлар шургүп турда,
Пулеметту хөме тулуп чыткан-дыр сен.
Чылыг ханга шылаңган ирбиш ышкаш,
Шырыш черде ыышнар катаа халдаан.
Самурайлар өскүлүп болган кызы тутун —
Сарыг чаштыг ишаны тулуп алган.

8.

Комсомолчу өс кыстың мойнундува
Самурайның демезин арыып келгеп,
Коммунистер орлап уруу өлүмдуве.
Саян сын кезе каргеш, ширипп турган.
Пизин кыдыын ине-биле хаваан шиштеп,
Изидип ыдаа хаарыыл-биле оорган чиртик,
Салаалаштың чүстериндеп сыгарга-даа,
Сарыг дитыг орус уруг ыыт чок турган.
Кижи артар арыы-нүүрүн оскунганнар
Саян ыын диригте-ле шылып турган.
Кижи диригтер адын-сымын оскунганнар
Саян кызын хилинчектеп өлүрүп каан.

9.

Адын төгген, ынчалажок аагы читпээн,
Ыышпарга өлүртүп каан уруун бодап,
Орус не баары саргыш ыглавышаан.
Орус не кажыдалы хевээр арткан.
Орус авай Ольга Васильевна Цуканова!
Орлап уруун, маадыр уруун дугайында
Дыннаксаңчыг, магаданчыг чечен тсолук
Тыва чонум чогаадыпкаш, ыдып чорду.
Хары черде, Чхопчжовнуң делгем шолде,
Хайыралыг уруулдарның тураскаалы —
Совет чоннуң, корей чоннуң аразында
Чоргаарланыр тайгазы бооп бедип туру.

М. КЕНИН-ЛОПСАН.

Тайбың тугу

Май биле Күш-ажыл—
Маадыр күштүг алышкылар
Делегейде бүгү чонга
Деп эрге, дешилге дээш,
Тайбың болгаш найырадды
Даңгыраглап камгалап тур.
Аны-дуңма болуру дээш,
Аас-кежик чыргалан дээш,
Хосталга, догуннал дээш
Хоор чоннуң эвин чүүлээн
Часкы байыр—Майның 9-та
Чараш ырлар чаңгыланды...
Тиилелгениң кызыл тугу
Диптер санай киискизин!

Л. ЧАДАМБА.

Чечектиг май

Алаактарда, шынааларда
Анай-хаагын саглаңнаткан
Сагыш-сеткил хайныктырган
Салгынныг май чаныып келди.
Шончалайлар, хөй-даваннар
Чоога, шөлде шокар-пөс-ле!
Черим-чүртүм аян киирген
Чечектиг май чедип келди.
Чүгүрүктер чарыштырар,
Чүген-суглук шыңгыраа май.
Күштүг эрлер хүрешсин дээш,
Хүлүмзүрүп хүннел кзэр май.
Ховуларга тараа чажып,
Хомустаар май, игилдээр май
Чайлагларже одар изеп,
Саан-суду элбекшиир май.

Ондар ОХЕМЧИК.

Ада-чурттуң Улуг дайынындан эвес келбээн маадырлыг дайынчыларга тураскаатка бо тураскаал — найыеылалыыс Кызылда онзагай черлериниң бирээзи. Байырлал хүннеринде ооң баарынга Тиилелгениң өшпее оду кыва бээр. Аңаа салган кызыл өңнүг чечектерни кыжын-даа, чайындаа көрүп болур.

Бичии чаштарны пионерге, аныяк оолдар, кыстарны комсомолга мооң чанынга байырлаңчыг ёзу-биле хүлээп ап турар. Шериг албанынче баар оолдар база-ла мооң чанындан аттанар.

ЧУРУКТА: тураскаалда пионерлерниң хүндүлүг таңнылы.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

МАЙ 9-ТА

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

10.00—«Ye». Информастыг программа.
10.35—Эртенги гимнастика.
10.55—**«Кым-даа уттундурбаан болгаш чүү-даа уттунмаан».** Школачыларның күүселдезинде совет шулумчуларниң чогаалдары.
11.25—Москва Кремльдан комендатураазы пым үлегер-көргүзү үгүлүг үрер-хогжум оркестри ойнаар.
11.55—Хоккей талазы-биле делегей чемпионады. **ССРЭ-ниң болгаш Канаданың шилиндек командалары.** Прагадан дамчыдылга.
13.40—**«Документалдыг экран».** Дамчыдылганы шулукчу Р. Рождественский чорудар.
14.40—Уругларга фильм. **«Үш хоглуг эзлчег».** Хой сериялыг уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. Үшкү фильм — **«Микошинаның частыры».**
15.45—«Бөгүн— Тиилелге бөйырлалы». ССРЭ-ниң камгалал министрниң барги оралакчызы, Совет Эвилеленин Маршалы С. Л. Соколовтуң чугаазы.
16.00—Совет Армиянның А. В. Александров аттыг Кызыл туктуг ыры болгаш танцы ансамблиниң концерти.
16.50—**«Маадырлыг чоруктуң уламчылалы».** Документалдыг фильмниң баштайгы көргүзүү.
17.50—Л. Бетховен — **«Кориолан»** деп увертюра. Төп телевидениениң болгаш Бүгү-эвилел радиозуунуң улуг симфония оркестри күүседир.
18.05—**«Хостааны».** Кинозопея. 4-кү фильм. — **«Берлин дээш тулчуушкун».**
19.30—Медээлер.
19.40—Уругларның **«Сажеңшы»** деп ансамблиниң концерти.
19.50—**«Черге чурталга дээш».** Шүлүктүг композиция.
20.20—**«Фашизмге удур демиселге мочоонерниң чырыткылыг тураскаалы».** Сактып ёзулаар.
20.40—П. И. Чайковский. Оркестраг скрипката концерт.
21.10—**«Хостааны»** деп кинозопея. 5-ки фильм. **«Соолгу штурм».**
22.30—«Ye». Информастыг программа.
23.15—01.10— Останкиноның Концерт студиязынга Тиилелге хүнүнге тураскаатка байырлыг кежээ. Төгенде — медээлер.

МАЙ 10-ДА

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

10.00—«Ye». Информастыг программа.
10.50—Эртенги гимнастика.
11.10—**«Тайбыңның баштайгы хүнү».** Уран-чечен фильм.
12.40—**«Дириг амытаннар делегейинде».** Дамчыдылганы Н. Н. Дроздов чорудар.
13.40—16.35—Чапсар.
16.35—**«Орук».** Документалдыг телефильм.
17.15—**«Чогаадыкчы».**
17.45—**«Чаңгызы шуптузу дээш, шуптузу чаңгызы дээш».** Ленинградтан дамчыдылга.

КЫЗЫЛДАН

18.30—Телемедээлер.
18.40—**«Лизюковтар — солдаттар».** Документалдыг фильм.
19.00—**«Уран-чечен помчулга».** Дамчыдылга.
19.10—Телемедээлер.
19.25—Чаргаалдар.

МОСКВАДАН

19.30—Медээлер.
19.45—Чехословак Социалистиг Республиканың телевидениезиниң программазы.
22.30—«Ye». Информастыг программа.
23.00—01.15—Хоккей талазы-биле делегейниң чемпионады. Прагадан дамчыдылга. Чапсарда — **«Спортлото»** тиражы болгаш медээлер.

ИЙНГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

18.30—**«Улустуң аялгалары».**
18.50—**«Маадырлыг чорук».**

КЫЗЫЛДАН

19.30—20.50—**«Голосее атпаарыы».** Телевидениениң фильм-шиизи.

АГААР

Бөгүн республикага булуттап, аныр хүн болур. Чамдык районнарга диңмирээр. Барыын чүк угланыышкыныг хат секундада 3—8 метрден 10—15 метр чедир күштелир.

Агаарның температураазы 21—26, чамдык районнарга 14—19 градус чылыыр.

Кызылга булуттап, аныр. Чаргбас. Чөөн чүк угланыышкыныг хаттың күжү секундада 3—8 метр, хүнүн ийнги чартыында 10—15 метр чедер. Агаарның температураазы 23—25 градус чылыыр.

Редакторуун оралакчызы К. К. САТ.

КИНО

МАЙ 9-ТА

«НАПЫРАЛ»: **«Ковшак дугайында бодал. Карпаттар, Карпаттар...»** (үшкү фильм) Ийнги серизи. 10.30, 14.40, 17.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: **Мультипликация чыындызы.** 9.00, 12.00, **«Хоорайны камгалап арттырар»** 10.30, 15.50, **«Даг бажы»** 13.10, 18.50, 21.10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **«Сибирь кежир чоруур экспресс»** 10.00, 12.00, 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: **«Ганделупа чуруттуң марказы** 11.00, 13.00, **«Аты-баты, солдаттар чоруп орган»** 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

МАЙ 10-ДА

«НАПЫРАЛ»: **«Ынакшыл дээш»** 10.00, 12.00, 14.00, 16.00, 18.00, 21.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **«Хоорайны камгалап арттырар»** 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: **«Сибирь кежир чоруур экспресс»** 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

Солунуң дараазында номгер майның 11-де үнер.

ДААШТААШКЫН

Майның серии чаагай кежээзинде адазы биле оглу боочепсек-биле дааштаашкын кылырын-маная турганнар. Соңгаже оглу халбактаның үнерин орландажып, өрү шурагылаан. Ачазы ооң артындан тудуп алган турган.

— Кажан болурул?—деп, оол четтикпейн айтырган, соңга шилинче думчуун чыпшыр үстүргүлээн.

— Удавас. Удавас—деп харылаан, ачазы бирде шагынче, бирде дээрже көргүлээн.

— Соңганы ажыдын адыладам—деп, оглу санал киргеп.

— Чүте?

— Эки тода дыңалырыбиле.

— Соңганы ажытпайн, демей-ле дыңнап каар бис, оглум.

Ачазы соңгага чөленип олуруп алган. Хепертен оол ачазынче эргилгеш, айтырган:

— Кырган-ачам сегел сан дыт турган бе?

— Чок. Ол аныяк турган.

— Кырган-ачайлар а... турар чүве бе?

— Турар... Чадавас, ...ум.

— А эрин салы?

— Чүү кзэрин салы?

— Аваа эрин сан... турган бе?

— Бодаарымга... Бар ышкаш.

— Боозу базаа... турган боор аа?

Ачазы алдеп... ...ин карактары-биле оглуна көргеп.

— Сеңээ... ...ыр чугаалады... Боо'дугайы...

— Аваа... ...ыр мен. Кырган-ачам... ...ой октар белекке берип тур...

— Ол... ...ынче чоруп турда, ан... ...ган-дыр ийин! Айтырар... ...кажык. Сеп айтырбадын...

— ...ы дораан харылаваан. Чы... ...ынып-ла октар айтыр... ...кижи боор мен» деп бо... ...ышаан, оглунга чугаар... сестер шилип турган чавас.

— Кырган-ачам дайынче чоруп турда, мен. сеп хире бичии турган болгаш чүү-даа билбес турдум—деп, ол чугаалаан.

Оол ооң тайылбырын кулак дашты-биле эрттиришкеш база катаа айтырган:

— Кырган-ачам ам кайдал?

— Ол дайынче чоруп, эзи келбээн.

— Чүге, ачай? «Чедип кел!» — деп чагаадан бижиит!

— Ынаар почта, харылаа чорбайн турар.

— А чүктешкилиг, улуг сумкалыг кижилер бе?

— База.

— Чок болза, бистер улуг-хүнде бараалам?

— Ынаар поездилер чорбайн турар.

— Ынчаарга автобуска олурупкаш, ооң соонда чадаг кылаштажыптар бис. Дайынны көргей бис.

— Дайын шагда доозулган болгай!

— Кырган-ачам кажан кедирил?

— Бажан-даа келбес!

— Кажан-даа келбес дээрге ол үр болур бе?

— Дыка үр.

— Маңаай-ла бис. Шын аа?

— Билип тур сеп бе? Мындыг чүве-дир ийин! Кырган-ачаң дайынга өлүп калган.

— Канчап өлүп калган?

— Фашист адыштарга, ол барын дүшкеп. Ок ооң чүрээнге дөпкен. Ол-ла-дыр.

Октуң кайнаар дөпкенин ачазы холу-биле айыткан. Оол дыка үр ачазының костюмунун үстүү карманнарынче, ооң холдары турган черже кайган турган. Ооң соонда ол, айтырган:

— Үрде бе?

— Ийе. Шагда-ла.

— Эвирий берген чадавас. Бир-тээ шагда-ла чүве болза...

— Ол олуп калган кижи-дир.

Бо сөстү чугаалаар дээш, ачазы үр-ле дидиннемейн турган. Ынчалза-даа ооң чугаалы оолга кандыг-даа дөштиг болбаан. Оолдуң угаанынга «олгеп» деп сөс кажан-ла чеде бөөр прги?—деп, ачазы эдепсинген карактары-биле олче кайгавышаан, маңаап турган. Оол чүү-даа болбаан чүве дег, салаалары-биле соңганың шилин токкуладыр соктан олурган.

— Шупту чедип келген мынкажыл... Кырган-ачам дөмейле чедип кзэр! Ындыг аа, ачай?—деп, ол чугаалаан.

— Чүнү-даа билбейн турар кижи-дир сеп!

— Билип тур мен. Билип тур мен... Ол сегел сан чок, ынчалза-даа аңаа октар турган.

— Ам даштаа эгелээр эвес-не! Көр.

Ыракта үгер-боо дыңмитиг эткен соонда, дораан-на карааңгы дээрге ишаы-бүрү өңнүг, шарик дег борбак отчугаштар чаттыла берген. Ооң тур када чайыпналган хереливге кезек үжүп эткен коге-бугалар коозулгүлээн.

— Кым адын турары ол?—деп, оол айтырган.

— Солдаттар.

— Дайындан чедип келген солдаттар бе?

— Ооң-даа өске. Ямы-бүрү.

— А соңга шилиниң чүте кыгыртканынын дагжан турары ол?

— Үгер-бооларның адын турары ол-дур.

— Дайын шолунден бе?

— Чок. Хоорай кыдыындан.

— Чок. Дайын шолунден адын турары ол-дур... Мен кончуг эки билир мен. Дуу ол ак ракета база дайын шолунден келгени ол. Сеп дайылдажып чораан сеп бе, ачай?—дигилээш, оол чаңгыс черже көрүп турган.

— Чок. Мен ынчан сеп ышкаш бичии турган мен.

— Ол-дур. Ынчангаш үгер-бооларының кайынын адын турарын билбес-тир сеп. Кораан шийп ал, ачай! Эки кылдыр дыңнадыр аваар... Бум... Бум... Бум. Ол кырган-ачамның дайын шолунден медээзи-дир.

— Сээнин-биле болгай аан-деп, ачазы ооңум чугаалаптан.

— Үгер-боолар адар дээш, кырган-ачамның биске келбейн турары ол, але, ачай? Шын аа?

— Шын.

Өрээл иштн карааңгы. Ракеталарның кезек үе иштинде чырыткан отчугаштары оглу биле адазын бирде кызыл, бирде ногаан, бирде сарыг өңнер-биле чырыдып турган. Хоорай кырында диңмирээн даштаашкынны, ракеталарның адышкынын оолдуң ачазы хынамчалыг көрбейн турган. Ол соңга баарында чыырлып олуруп алган бичии хевир дүрүзүже, ооң соңга шилиниче калбарын кире берген думчуун болгаш доозурацаан карактарынче көргүлээн. Ооң көрбээн чүрүмалын оглу кичээнгейлиг кайган турган дег, аңаа сагындырган.

Үгер-боолар адар дээш эзи келбээн кырган-ачаның болгаш дайын шолунде солдаттарның киленгээн, кылыктаңган арынарын олар көрүп турганнар.

Ю. ЯКОВЛЕВ.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: индекс 667000

Кызыл, Шетинкин болгаш Кравченко кудумчуу, бажын № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторуун 2-24-63, редакторуун оралакчыларының 2-35-24, 2-31-75, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретараттың 2-23-35, партийжи амыдырал кылдаанның 2-37-13, пропаганда кылдаанның 2-31-75, культуро кылдаанның 2-23-54, кодээ ажыл-агый кылдаанның 2-21-47, үлегүр кылдаанның 2-22-64, чагаа кылдаанның 2-41-27, информация база совет тургузуг кылдастеравның 2-20-60, корректорларының 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче болгаар.

Тираж 17531. Чагыг № 138.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының талазы-биле өргелелиниң типографиязы (Кызыл, Шетинкин болгаш Кравченко кудумчуу, бажын № 1).

ТС—00169.